

УДК 821.161.2 – 2:82'06(045)

СЛИНЬКО Ірина

ПИТАННЯ ДЕФІНІТИВНИХ ЧИННИКІВ МАСОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

У сучасній системі культури питому вагу посідають цінності, зорієнтовані на маргіналізацію свідомості цілого покоління читачів через утвердження постмодерної картини світу. У статті розглянуто специфіку формування теоретичної рецепції постмодерної культури на шляху усвідомлення дихотомії масового та елітарного її дискурсив.

Ключові слова: постмодернізм; масова література; елітарна модель літератури; адресат.

Вступ. Літературний процес останнього двадцятиліття – це той особливий шар текстів культури, створених під знаком зламу тисячоліть, коли увиразнюється складний, підчас трагічний характер перехідної епохи, вивчення якого потребує особливого інструментарію, що відповідав би соціокультурним і гуманітарним запитам часу.

Постановка проблеми. Питання, пов'язані з ідейно-художніми витоками постмодернізму, у літературознавстві останнього двадцятиліття набувають усебічного висвітлення з огляду на їх актуальність. Така увага до проблеми теоретичного опису постмодерної моделі літератури детермінована станом культури епохи постмодернізму, адже постмодерна культура сьогодні демонструє естетичну та світоглядні завершеність та самодостатність, які ґрунтуються на ідейно-філософському підґрунті.

І вже тепер можна констатувати як неоднорідність самого явища постмодернізму, так і його еволюцію від власне постмодернізму до пост постмодернізму, що потребує ретельного теоретичного осмислення та особливої уваги дослідників в аспекті питань поетики постмодерного дискурсу на різних етапах його розвитку, відповідної теоретичної ретроспекції цього явища. На часі – не лише потреба субординації термінів та понять, пов'язаних з теорією постмодернізму, а й розуміння самого механізму, який визначає сприймання постмодернізму не стільки як історичної епохи, а як закономірного етапу модернізації культури.

Завдання, які ставить перед собою автор статті, пов'язані з потребою систематизації ряду положень, котрі присвячені теоретичному дискурсу витоків постмодернізму, парадигми його існування як питомої ознаки циклічності культури, дихотомії масового та елітарного дискурсів у постмодерній літературі.

Аналіз досліджень та публікацій. Стан вивчення філософії та історії культури, її сучасного етапу, засвідчує, що про систематичний опис теорії постмодернізму сьогодні не йдеться. Це питання подальших перспектив розвитку вітчизняного літературознавства. Однак можемо

говорити, що вже нині маємо ряд ґрунтовних теоретичних праць, у фокусі яких – витоки постмодерної культури, зв'язок з традиціями вітчизняної та світової культури, постмодерна свідомість як основа постмодерної естетики, поетика постмодерного роману тощо. Це роботи С. Павличко, Т. Денисової, А. Мережинської, І. Ільїна.

Щодо постмодерної свідомості як конструкту, то її якнайточніше визначив свого часу У. Еко, наголошуючи, що постмодернізм постає не стільки як «хронологічно фіксоване явище», а як «певний духовний стан, художня воля, підхід до матеріалу» [5, 460]. «У цьому сенсі... *кожна епоха має свій постмодернізм*, так само, як *кожна епоха має свій маньєризм...*» [5, 460] (курсив мій.– І. С.). Постмодернізм – це явище трансісторичне (О. Киченко), яке ілюструє теорію циклічності культури, і закладена У. Еко парадигма розуміння природи постмодернізму стосується насамперед розуміння механізму змінюваності попередньої культурної епохи наступною (де постмодернізм постає як «відповідь» модернізму, що заснована не на його нівеляції, а на переосмисленні як умові подолання дискретності). Отже, постмодернізм постає в рецепції сучасної теорії літератури як феномен, що артикульований насамперед як світоглядний – той, що має онтологічні джерела, філософемі, які виражають смисл самого пошуку нових моделей художнього мислення.

Якщо основні ознаки та принципи постмодернізму були сформульовані ще в 1960-1970-і роки й описані теоретиками-структуралістами Р. Бартом та І. Хассаном (який уперше в 1971 р. застосував цей термін відносно літератури), то дискурс постмодерну у вітчизняному літературознавстві потребує ретельного опису.

Етапи формування принципів постмодернізму. Зазвичай визначають два етапи формування принципів постмодернізму: перший пов'язаний з розвитком ідей постструктуралістів, які визначили праці та концепти Ж. Дерріди (зокрема, його теорія реконструкції у її проекції на питання естетики), концепції мистецтва Ж. Дельоза й Ф. Гаттарі (концепція «ризому»), теоретичні екскурси Ю. Крістєвої (її культуро-

логічні рецепції й психоаналітичні проєкції еросу й танатосу, структура метаповіді тощо), теорія комунікації та «непорядкованого енциклопедизму» М. Сєрра.

Другий етап пов'язаний із становленням постмодернізму як практики культури і з потребою її подальшого осмислення, що й ініціювало теоретичні пошуки Ж. Бодрійєра, Р. Барта, І. Хассана.

Вже у 1980-их І. Хассан прописує ряд маркерів на позначення відносин у сфері модернізм / постмодернізм, серед яких є як цілковито протиставні, так і такі, що можуть з позиції філософії культури в і їх діалектичної взаємопов'язаності трактуватися як взаємодоповнюючі (закрита, замкнена форма / відкрита, розімкнена антиформа; ціль / гра; предмет мистецтва, завершений твір / процес; творення / руйнування; жанр / текст (інтертекст); вибір / комбінація; читання / письмо; метафізика / іронія). «При цьому тотальна іронічність погляду не тільки відрізняє постмодернізм від попередніх етапів у культурі та естетичному розвитку, а й не дозволяє западати у пафос, забезпечує об'єктивність оцінок і створює передумови для подальшого вибору. Адже очевидно, що постмодернізм – не кінцевий продукт людської свідомості, а лише певний етап в історії культури» [2, 57].

Водночас, як зауважує Т. Денисова, постмодерністська свідомість (менталітет) «антидогматична і плюралістична, її головна прикмета і внутрішнє джерело руху – сумніви, відмова від альтернативного вибору «або – або» на користь широкого спектру рівноправних рішень «і – і». Децентрація, або поліцентризм, тобто множинність, посідає місце головної умови як суспільного, так і художнього існування. Відтак, не віддаючи перевагу жодним традиційним художнім моделям, постмодернізм здатний черпати з будь-яких духовних надбань» [2, 57].

Постмодерн, позначений специфічними антиноміями, став об'єктом осмислення на рівні стильових стратегій, проявлюваних не лише в літературі, а й живописі, кіно, театрі. Поставши на основі критики «конформізму», якого не позбавлений модерн, постмодернізм в своїй основі й сам (до певної міри) сповідує «технічний» «конформізм» – властивість поглинати прийоми та послуговуватись мовою сучасної інформаційної культури, окрема, сучасних електронних засобів масової комунікації.

Масова та елітарна парадигми постмодернізму. У річищі літературознавчих

та культурологічних студій, присвячених основам постмодерної цивілізації, відбувається усвідомлення та утвердження ряду положень, пов'язаних з масовою та елітарною парадигмами постмодернізму. Термін «масова культура» (або «маскультура») потребує встановлення його наповнення з огляду на недостатню визначеність самого його сенсу та локусу функціонування. У сучасних культурологічних та літературознавчих дослідженнях акцентується дефінітивна структура поняття масової культури (літератури), концептуальні атрибути, що дозволяють розпізнавати «загальнонародну» літературу. Однак зауважимо, що немає й комплексного наукового аналізу, об'єктом якого є вивчення самого стану дослідження масової літератури саме в період постмодернізму. «Либонь, для людини, яка вивчає маскультуру, найбільш значущим аспектом постмодернізму є визнання, що абсолютної категорійної відмінності між високою та масовою культурою не існує, – це визнають ще далеко не всі, однак і спростувати це вже не можна» [3, 275].

Започаткований свого часу в українському літературознавстві Т. Гундоровою діалог про жанрові пошуки та форми побутування «масової» літератури (а також про кітч як естетичну проблему модерного письменства), власне про сам зв'язок масової літератури з постмодернізмом, став основою для цілого напрямку досліджень, присвячених цій особливості літератури постмодерної доби.

А монографія С. Філоненко довела, що дотепер актуальним залишається питання узгодженості термінологічної ситуації у розумінні самого поняття «масова література», у субординації таких понять, як «популярна», «тривіальна», «масова література», «розважальна література», «белетристика», «паралітература» [4].

Очевидним є те, що масова культура – це те явище, яке знаходить симпатію та усебічне схвалення у широких колах її споживачів. Отже, до певної міри, у визначенні характеру маскультури відіграє, так би мовити, кількісний показник, а точніше, категорія масштабності кола її реципієнтів. Ще одним суттєвим доповненням до теоретичної рецепції масової культури є теза про маскультуру як таку, що знаходиться в бінарній опозиції до поняття «висока культура».

Одну з версій кореляції цієї тези пропонує Д. Сторі: «Другий спосіб визначити, що таке «масова культура» – це припустити, що така культура є тим, що залишається коли усунути те, що ми називаємо високою культу-

рою. За такого визначення маскультура стає залишковою категорією, до якої належать ті культурні тексти й практики, що не відповідають стандартам високої культури. Інакше кажучи, це визначення маскультури як культури нижчої, низькоякісної» [3, 21-22].

Третє визначення маскультури детерміноване фактором комерційним, її орієнтацією на широке коло споживачів, культура, розрахована на пасивне сприймання, співвідносне з маніпуляцією. І в цьому сенсі масова культура опиняється в антитетичній позиції до культури елітарної.

У своїй роботі «Теорія культури та масова культура» Д. Сторі вказує на осмислення сучасними культурологами особливого статусу культури високої як такої, що тяжіє до формальної складності, й уточнює: «Аби бути культурно вартісними, текст або практика мають бути складнішими – складність забезпечує їхній ексклюзивний статус речей, що належать до царини високої культури. Притому сама складність гарантує винятковість аудиторії, бо не дозволяє користуватися плодами культури широким масам» [3, 22] (курсив мій.– І. С.). Водночас науковець піддає ревізії можливість чіткої межі між масовою та елітарною культурами.

Висновки. Отже, вивчення масової літератури утруднюється через те, що саме явище «популярної», «загальнонародної» літератури неоднорідне й складне, що констатовано сучасною наукою. І те, що нерозв'язаність проблеми співвідношення неелітарних та елітарних моделей творчості лише увиразнює теоретичну невирішеність проблеми літератури масової, засвідчують праці Ю. Лотмана, Т. Гундорової, Т. Денисової. Теоретичний екскурс у царині масової літератури малоскоординований, подекуди спорадичний. І брак досліджень, присвячених масовій літературі доби постмодернізму стає більш помітним на тлі загальної нерозв'язаності питання масової літератури.

З одного боку, сучасна література, зокрема драматургія, здійснює свій «популярний» проект, а з іншого поглиблює елітарну парадигму через інтелектуалізацію письма, «на рівні міфологічних наративів, статусних опозицій, сюжетних матриць, комунікативних стратегій і символічних форм» [1, 52]. Як вияв інтелектуалізму постає інтертекстуальність, високий індекс цитації, причому зразками цитати є не лише відсилання до певної ідеї (мотиву, сюжету, образу), а й запозичення функціонально-стилістичного коду, жанрової традиції. Жанрова функція цитації є незапе-

речною і стає одним із кодів, що визначає елітарність моделі постмодерного письма з його гібридністю, особливо чітко проявлюваною в драматургії, ризоматичним мисленням, поліваріантністю, гіпертекстовими системами тощо.

Беззаперечним є те, що, за влучним висловом Д. Сторі, «Постмодернізм *преобразив теоретичні та культурні підвалини дослідження масової культури*. Він поставив чимало питань, зокрема, щодо ролі, що її може відіграти людина *котра вивчає маскультуру*, – яким є наш зв'язок з об'єктом нашого дослідження? З якими авторитетами, й авторитетами для кого маємо справу?» [3, 276] (курсив мій.– І. С.). Припускаємося, що саме вирішення питання «авторитетів» дозволить усунути дефінітивні розбіжності у потрактуванні самих термінів масової та елітарної моделей літератури, їх розмежування та визначальних атрибутів.

Огляд культурологічних та літературознавчих студій унаочнює загальний стан вивчення феномену постмодернізму, зокрема те, що очевидним є брак критеріїв, які б дозволили розмежувати масову та елітарну літературу в постмодерну епоху культури. Констатуємо нерозв'язаність питання самої легітимності такого розмежування за умови жанрово-стильової дифузії та динамічності самих систем масової та елітарної культур.

У пошуках критеріїв досить часто актуалізуються питання адресату, постаті читача, особливостей читацьких смаків та статусу автора, його настанови. Безперечно те, що в цій ситуації кожна епоха розставляє власні акценти, ініціюючи нові механізми та підходи, детерміновані конкретними культурно-історичними умовами.

Список використаної літератури

1. Бондарева О. Є. Міф і драма у новітньому літературному контексті: поновлення структурного зв'язку через жанрове моделювання. Монографія./ О.Є. Бондарева. – К.: «Четверта хвиля», 2006. – 512 с.
2. Денисова Т.Н. Сучасна американська література: проблеми вивчення та викладання: матеріали семінару./ Тамара Денисова – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2002. – 248 с.
3. Сторі Д. Теорія культури та масова культура. Вступний курс: Наукове видання. / Переклад з англійської: Сергій Савченко / Джон Сторі.– Б.М.: Українське видання «Акта», 2005. – 357 с.
4. Філоненко С. О. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр. Монографія. / Світлана Філоненко. – Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2011. – 432 с.

5. Эко Умберто. Заметки на полях «Именирозы»/ УмбертоЭко. Имярозы. – М.: Книжная палата, 1989.– С. 425-467.

REFERENCES

1. Bondareva O.E. *Myth and drama in the latest literary context: the renewal of structural communication through genre modeling. Monograph.* / O.E. Bondareva - K.: "The Fourth Wave"//Bondareva O. YE. Mif i drama u novitnomuliteraturnomukonteksti: ponovlennyastrukturnohozv'yazkucherezhanrovemodelyuvannya. Monohrafiya./ O.YE. Bondareva. – K.: «Chetvertakhyvlya», 2006. – 512 s.

2. Denisova T.N. *Modern American literature: problems of studying and teaching: materials of the seminar.* / Tamara Denisova - Mykolaiv: View of the MSUU them. P. Mohyli/Denysova T. N. Suchasnaame-rykanskaliteratura: problemyvychennya ta vykladannya: materialyseminaru./ Tamara Denysova – Mykola-yiv: Vyd-vo MDHU im. P. Mohyly, 2002. – 248 s.

3. St.D. *Theory of culture and mass culture. Introductory course: Scientific publication.* / Translation from English: SergiySavchenko / John Story- BM: The Ukrainian edition of Akta //Stori D. Teoriyakultury ta masovakultura. Vstupnyykurs: Naukovevydannya. / Pereklad z anhliyskoyi: SerhiySavchenko / DzhonStori.–B.M.: Ukrayinskevydannya «Akta», 2005. – 357 s.

4. Filonenko S.O. *Mass Literature in Ukraine: Discourse / Gender / Genre. Monograph.* / Svetlana Filonenko. - Donetsk: LANDON-XXI // Filonenko S. O. Masovaliteratura v Ukrayini: dyskurs / gender / zhanr. Monohrafiya. / SvitlanaFilonenko. – Donetsk: LANDON-KHKHI, 2011. – 432 s.

5. Eco Umberto. *Notes on the fields "The Name of the Rose"* / Umberto Eco. The name of the rose. - Moscow: The Book Chamber //Eko Umberto. Zаметki napolyakh «Imenirozy» / Umberto Eko. Imyarozy. – М.: Knizhnayapalata, 1989.– S. 425-467.

И. СЛИНЬКО

ВОПРОС ДЕФИНИТИВНЫХ ФАКТОРОВ МАССОВОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ЭПОХУ ПОСТМОДЕРНИЗМА

Всовременнойсистемекультурыудельныйвесзанимаютценности, ориентированные на маргинализацию сознания целого поколения читателей через утверждение постмодернистской картины мира. В статье рассмотрена специфика формирования теоретической рецепции постмодернистской культуры на пути осознания дихотомии массового и элитарного ее дискурсов.

Ключевые слова: постмодернизм; массовая литература; элитарная модель литературы; адресат.

I. SLYNKO

QUESTION OF DEFINITIVE FACTORS OF MASS LITERATURE IN THE POST MODERNISM EPOCHE

In the modern system of culture, the values that focus on the marginalization of the conscious-

ness of a whole generation of readers through the affirmation of the postmodern picture of the world are gained in a special part. The article deals with the specifics of the formation of the theoretical reception of postmodern culture on the way of understanding the dichotomy of its mass and elitist discourses.

Key words: postmodernism; mass literature; elite model of literature; addressee.

I. SLYNKO

ON DEFINITIVE FACTORS OF MASS LITERATURE IN POST MODERNISM EPOCHE

In the literature of the last twenty years issues related to the ideological and artistic origins of postmodernism become comprehensive in light of their relevance. This attention to the problem of the theoretical description of the postmodern model of literature is determined by the state of culture of the postmodern period.

There is heterogeneity of the phenomenon of postmodernism, and its evolution from postmodernism to post postmodernism, which requires careful theoretical reflection.

The study of the philosophy and history of culture, its current stage, testifies that the systematic description of the theory of postmodernism is not discussed today. This is a matter of further prospects for the development of domestic literary criticism.

The two stages of the formation of the principles of postmodernism are usually defined: the first is connected with the development of ideas of post-structuralists, the second stage is associated with the emergence of postmodernism as a practice of culture and with the need for further reflection, which initiated the theoretical searches of J. Baudrillard, R. Bart, and I. Hassan.

Postmodern, marked by specific antinomies, became the object of comprehension at the level of stylistic strategies, manifested not only in literature, but also in painting, cinema, theater.

An overview of cultural studies and literary studies illustrates the general state of studying the phenomenon of postmodernism, in particular, the fact that there is an obvious lack of criteria that would allow differentiating mass and elite literature in the postmodern age of culture.

In search of criteria, the questions of the addressee, the figure of the reader, peculiarities of the reader's tastes and the status of the author, their instructions are frequently updated. Undoubtedly, in this situation every epoch places its own emphasis, initiating a new mechanism and approaches determined by concrete cultural-historical conditions.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2018